

R.-J. BAANDERS, A. BAANDERS-BUISMAN

ARCHITECTENBUREAU BAANDERS VAN JUGENDSTIL NAAR MODERNISME

Nijmegen (Uitgeverij De Onderste Steen) 2021,
288 pp., ill. in zwart-wit en kleur,
ISBN 9789082215649, € 26,95

In architectuurhistorische kringen wordt de naam Baanders vooral geassocieerd met de Amsterdamse School. De gebroeders Herman en Jan Baanders maakten furore met hun ontwerpen voor de bedrijfsgebouwen van de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij (1912-1922), Tuindorp Heijplaat (1914-1917), het Amsterdams Lyceum (1917) en de Incassobank in Utrecht (1919). Tijdens het interbellum groeide architectenbureau Baanders uit tot een van de grotere Amsterdamse bureaus en fungeerde het als springplank voor jonge architecten die later naam zouden maken.

Deze publicatie vertelt de geschiedenis van een familiebedrijf dat in de jaren 1870 als timmerwerkplaats begon en in 1995 werd opgeheven, nadat de laatste bouwkundige telg van de familie Baanders was overleden. Vandaar de ondertitel 'Van Jugendstil tot modernisme', ook al speelt stijlgiedenis in dit verhaal geen rol van betekenis. De focus ligt op drie generaties architecten uit één familie: Hermanus Baanders (1849-1905), de broers Herman (1876-1953) en Jan Baanders sr. (1884-1966), hun zus Tine (1890-1971) en Jan Baanders jr. (1918-1992).

Hun geschiedenis is opgetekend door Rudolf-Jan Baanders, zoon van Jan Baanders jr. De familieband heeft als voordeel dat de auteur uit een grote hoeveelheid bronmateriaal heeft kunnen putten. Behalve het enorme bureau-archief, dat bij het Stadsarchief Amsterdam is ondergebracht, stond ook het eigen familiearchief (een oude koffer met foto's en brieven) tot zijn beschikking en natuurlijk de overgeleverde familie verhalen. Rudolf-Jan heeft Jan Baanders sr. en Tine Baanders nog meegemaakt. Tegelijkertijd brengt die innige familieband het risico met zich mee dat de auteur te weinig kritische distantie heeft. De auteur is zich daarvan terdege bewust en leidt de publicatie in met de disclaimer dat zijn boek geen wetenschappelijk

ke verhandeling is, maar een 'persoonlijk gekleurd oeuvre-overzicht' van architectenbureau Baanders. Toch spreekt uit de wil om het bureau in de algemene architectuur- en cultuurgeschiedenis te positioneren wel degelijk een ambitie.

De consequent in de tegenwoordige tijd geschreven chronologische vertelling is opgehangen aan de vier architecten en wordt afgewisseld met een vrij grote hoeveelheid thematische hoofdstukken. De thema's lopen uiteen van belangrijke projecten tot familievakanties. Rudolf-Jan Baanders laat zijn verhaal beginnen in 1801, toen in Zutphen de grootouders van Hermanus Baanders trouwden. Het wordt pas interessant als Hermanus deel gaat uitmaken van de Amsterdamse bouwpraktijk, waar timmermannen, aannemers of bouwondernemers zich na het volgen van de avondopleiding bouwkunde aan de Industrieschool bouwkundige of architect gingen noemen en daarmee hun sociale positie verbeterden. De sociale stijging is tekenend voor de late negentiende eeuw en viel ook de immigrant Baanders ten deel; in 1871 begonnen als timmermansleerling om in 1889 als architect toe te treden tot het elitaire architectengenootschap *Architectura et Amicitia*. Die cultuurhistorische context blijft overigens onvermeld, de lezer moet dat zelf concluderen.

De auteur beschrijft de eerste ontwerpen van Baanders en prijst de detaillering in de stijl van de neorenaissance of het eclecticisme, maar toont afbeeldingen van seriematig gebouwde panden die met fabrieksornamenten zijn opgesmukt. Dat was wat de bouwpraktijk in het laatnegentiende-eeuwse Amsterdam behelsde: het bouwen van zoveel mogelijk courante woningen om de immense bevolkingsaanwas het hoofd te bieden. Revolutiebouw dus. Uiteindelijk ontpopte Baanders zich als een architect met een

voorliefde voor de Jugendstil. Het hoogtepunt van zijn carrière, het hoofdkantoor voor de Eerste Nederlandsche Levensverzekerings-Bank (1903), wordt uitvoerig beschreven, maar wel in het uitermate saaie jargon van de redenevende omschrijving.

Baanders sr. verdronk in 1905, toen zijn zoon Herman Baanders jr., ook architect, nog geen dertig was. De auteur meent dat Baanders jr. plotseling de volledige verantwoordelijkheid voor het bedrijf kreeg, maar de 'veel te jonge' Baanders wist wel dankzij zakelijk inzicht en zijn grote netwerk het bureau binnen mum van tijd tot een succesvolle onderneming uit te bouwen. Net als zijn vader werd hij lid van *Architectura et Amicitia* en verkeerde hij in de kringen van H.P. Berlage, K.P.C. de Bazel, J.Th.J. Cuypers, W. Kromhout en J. Stuyt. Baanders' meest listige zet was de oprichting van de n.v. Nederlandsche Grondbriefbank, een beleggingsmaatschappij voor onroerend goed. Als directeur kwam hij vaak in contact met beleggers die een belangrijke functie in het bedrijfsleven hadden. Daardoor wist hij grote bedrijven als opdrachtgever binnen te halen om vervolgens ook voor de directie landhuizen in Bloemendaal, Aerdenhout en het Gooi te ontwerpen.

Een van de belangrijkste opdrachten die Baanders via de Grondbriefbank binnenhaalde, was voor de Rotterdamsche Droogdokmaatschappij (RDM) en Tuindorp Heijplaat. Mededirecteur van de Nederlandsche Grondbriefbank L.P. de Stoppelaar was getrouwd met Elisabeth de Gelder, ongetwijfeld familie van M.G. de Gelder, de directeur van de RDM (al wordt dat nergens vermeld). De auteur wijdt een volledig hoofdstuk aan de RDM en Tuindorp Heijplaat en vermeldt dat De Stoppelaar Baanders bij de RDM introduceerde. De begeesterde RDM-directeur had de Engelse fabrieksdorpen Port Sunlight en Bourneville bezocht, dorpen die van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de tuinstadgedachte. De Gelder was zich bewust van de wederzijdse afhankelijkheid van werkgever en werknemer en voelde zich verantwoordelijk voor de huisvesting en het welzijn van zijn werknemers. Tuindorp Heijplaat kwam dus niet alleen uit de koker van Baanders, maar zal een wisselwerking zijn geweest tussen De Gelder en Baanders. Maar geen woord daarover in dit boek.

In 1915 werd broer Jan Baanders medefirmant; dat gaf het bureau een creatieve impuls. Jan was goed bevriend met oud-studiegenoot Michel de Klerk, die ook een blauwe maandag voor bureau Baanders werkte. Voor een aantal architecten fungeerde het architectenbureau als springplank. Er is een hoofdstuk opgenomen met korte biografieën van voormalige meewerkende architecten zoals Jan Boterenbrood, Nicolaas Lansdorp, Arthur Staal, Albert Boeken, Karel Sijmons en Gerard Holt. Dat Staal, Boeken en Sijmons later Groep '32 vormden blijft onvermeld. De biografie van

Gerard Holt ontbreekt ten enenmale, toch een zeer verdienstelijke architect. Alleen Michel de Klerk wordt apart en uitvoerig in het hoofdstuk over de Amsterdamse School voor het voetlicht gebracht.

Als de auteur uitlegt wat de Amsterdamse School inhoudt, leidt zijn gebrekkige architectuurhistorische kennis tot ietwat genante conclusies. De Amsterdamse Schoolstijl houdt het midden tussen 'het traditionalisme van Eduard Cuypers en het vooruitstrevende moderne van De Stijl en de Nieuwe Zakelijkheid'. De rationalist pur sang Berlage wordt weggezet als 'een bruggenbouwer tussen de Art Nouveau en de expressionistische bouwstijl die later de Amsterdamse School zou worden genoemd'. Qua stijlgenealogie gaat het vaker mis, zo wordt de Jugendstil als een reactie op het impressionisme geduid.

Opvallend is dat het modernisme in de ondertitel van deze publicatie nauwelijks aan bod komt. Alleen het Blauwe Theehuis in het Vondelpark wordt een modernistisch cirkelvormig paviljoen van beton, staal en glas genoemd. Het hoofdstuk over het Nieuwe Bouwen begint met het ongenueerde statement dat Walter Gropius als de grondlegger van het Nieuwe Bouwen moet worden gezien. Deze uitspraak is een introductie op een reeks van ontwerpen van bureau Baanders die tot de Amsterdamse School moeten worden gerekend.

Nog een creatieve telg uit de familie is Tine Baanders, in deze publicatie opgevoerd als een van de eerste vrouwelijke grafische vormgevers. Tine ontwierp een aantal omslagen van het tijdschrift *Wendingen* en affiches voor onder andere het Stedelijk Museum. Een intrigerende foto toont Tine terwijl ze ontspanningsgebouw Courzand op Heijplaat decoreert. In het fotobijlschrift valt te lezen dat Herman en Jan kritisch op het werk van hun zus waren. Dat blijkt inderdaad uit een beschamend paternalistische brief die Herman aan zijn veertien jaar jongere zus schreef over het bewuste decoratieprogramma.

De auteur gunt de lezer meer dan eens een blik in het privéleven van de familie Baanders. Hij weidt uit over Jan Baanders sr. die met zijn gezin naar de zelfontworpen villa in het kunstenaarsdorp Laren verhuisde. Te zien zijn foto's van weer andere familieleden in sportieve auto's en met wedgewoodservies in de roeiboot. Ook deelt hij smeulige familieroddels. Zo blijkt de altijd elegant geklede Tine veel aanbidders te hebben gehad, waaronder Michel de Klerk, die haar vurige liefdesbrieven stuurde, en was Herman Baanders in een buitenechtelijke relatie verwickeld met kunstenaar Lizzy Ansingh, die een 'boudoir-achtig atelier' op de zolder van bureau Baanders had.

Vooral de persoonlijke toets maakt het boek interessant genoeg om door te blijven lezen. Maar een echte bureaugeschiedenis wil het maar niet worden, eerder een wat wollig geschreven familiechroniek over een belangrijke architectenfamilie. Het gevoel overheerst

dat de auteur door de grote hoeveelheid bronmateriaal het overzicht is kwijtraakt of in elk geval de informatie niet naar zijn hand heeft weten te zetten. Het resultaat is een onevenwichtig opgebouwd verhaal waarin vrijwel elk onderwerp een afzonderlijk hoofdstuk heeft gekregen en de lezer regelmatig wordt getraakteerd op encyclopedische en irrelevante wetenswaardigheden. Welke architectuurliefhebber zit te wachten op het adres van Fanny Blankers-Koen (de vrouw die in 1948 vier keer goud won op de Olympische Spelen in Londen en bij haar inhuldiging door buurtbewoners een nieuwe fiets kreeg aangeboden) als het ontwerp voor

het woonblok aan de Haarlemmermeerstraat hem interesseert? De feiten en wetenswaardigheden die er wel toe doen zijn min of meer chronologisch geordend, maar worden zelden met elkaar in verband gebracht. Hier wreekt zich de gebrekkige architectuurhistorische kennis.

Het is spijtig om vast te moeten stellen dat de auteur er niet in is geslaagd het zeer rijke bronmateriaal goed te ordenen, te interpreteren, verdieping te geven en in een architectuur- en cultuurhistorische context te plaatsen. Een gemiste kans.

EVELIEN VAN ES

MICHIEL KRUIDENIER

ARCHITECT JAN STERENBERG EN HET WONEN IN DE JAREN '70 GROEIKERNEN EN WOONMILIEUS

Rotterdam (naio10 uitgevers), 256 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 978 94 6208 670 8, € 39,95

Het uitgebreide overzicht van het leven en werk van architect Jan Sterenberg, die vooral in de jaren zeventig een bepalende rol heeft gespeeld in de woningbouw en verstedelijking van Nederland, heb ik de laatste maanden vaak geraadpleegd. Ik was intensief aan het werk in de voormalige groeikernen, terwijl ik onderzoek deed naar deze nieuwe steden uit de jaren zeventig. De groeikernen behoren tot het Post 65-erfgoed, architectuur en stedenbouw uit de periode van 1965 tot 1990, die sinds enkele jaren onderwerp van onderzoek zijn. Bekend door de bloemkoolwijken waarin je verdwaalt, met woonerven, veel groene openbare

ruimte, bijzondere woontypologieën en gebouwen met hoeken van 45 graden. Dit boek van Michiel Kruidenier maakt opnieuw duidelijk dat deze periode een belangrijke fase in de verstedelijking in Nederland is, een periode van vernieuwing, reactie en experiment. Een periode van zodanige waarde, dat karakteristieke en mogelijkheden tot waardering ervan op de agenda van veel kennisinstellingen staan.

Door de aandacht en daarmee toenemende kennis over deze periode wordt ook de betekenis ervan steeds duidelijker. De uitgangspunten, idealen en experimenten van de jaren zeventig vertonen sterke overeen-